

Новае прачытанне вядомых твораў

З ГІСТОРЫІ ПАДРЫХТОЎКІ ЗБОРУ ТВОРАЎ МАКСІМА ТАНКА Ў 13 ТАМАХ

Максім Танк, 1930-я гады.

Юбілейныя даты пісьменнікаў — гэта своеасаблівыя рубяжы, на якіх хочацца прыпыніцца і азірнуцца, з якімі набыткамі мы, даследчыкі, прыйшлі да гэтай даты, што новага і невядомага адкрылі ў вывучэнні жыцця і творчасці пісьменніка, што яшчэ застаецца таемным і недасягальным, як вяршыня, якую бачыш, а дайсці пакуль не можаш.

Збор твораў Максіма Танка ў 13 тамах, які завершаны ў гэтым годзе, адкрыў для чытача шмат новага з творчай біяграфіі паэта і актуалізаваў не менш пытанні.

Святлана КАЛЯДКА, старшы навуковы супрацоўнік аддзела тэорыі і гісторыі літаратуры Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі

Праца па падрыхтоўцы Збору твораў да выдання была распачата ў 1996 годзе ў адпаведнасці з Указам Прэзідэнта ад 10 кастрычніка 1995 г. Так, у тагачасным Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы НАН Беларусі была створана асобная тэксталагічная група пад кіраўніцтвам У. Мархеля, у якую ўваходзілі Т. Мархель, В. Карачун, А. Данільчык, С. Калядка, Т. Барысюк, М. Барташэвіч, А. Шахун, асобныя тамы рыхтавалі ці ўдзельнічалі ў іх падрыхтоўцы на пэўных этапах М. Ароўка, У. Казбярук, А. Ліс, А. Бразгуноў, У. Трафімец.

Першапачаткова планавалася выдаць 18 тамоў (у адпаведнасці з наяўным матэрыялам), затым агаворвалася лічба 15, у выніку было зацверджана 13 тамоў выдання. Амаль 7 гадоў група чакала з’яўлення першага тома — у 2006 годзе былі апублікаваны першы і другі тамы.

На жаль, па стане здароўя ў 2008 г. кіраўніцтва групай вымушаны быў пакінуць Уладзімір Мархель, якім была распрацавана канцэпцыя выдання, які зрабіў значны ўнёсак у стварэнне кнігі “Лісты” і “Лісткі календара” Максіма Танка, які на працягу ўсіх гадоў працы займаўся каардынацыяй дзейнасці групы, з асаблівым клопатам ставіўся да кожнага тома.

Што да працэсу падрыхтоўкі выдання, трэба сказаць, што былі цяжкасці. Напрыклад, у архівах захоўваецца шмат фотаздымкаў без даты і аўтарскіх памет, і цяжка ўстанавіць перыяд іх з’яўлення. Такія фотаздымкі мы не ўключалі ў выданне, хаця сярод іх ёсць унікальныя кадры. Яшчэ больш складанасцей выклікала расчытванне почырку паэта, асабліва ў аўтографавых датаваных 1980 — 1990-мі гадамі: Максім Танк пісаў вельмі неразборліва, скарачаючы словы, прапускаючы літары і не дапісваючы канчаткі, што выклікала розначытання. У некаторых выпадках з-за немагчымасці расчытаць ці з-за некалькіх варыянтаў прачытання слова падавалася з паметай <нрбр> або замест слова фігуравала дадзена памета.

Першапачатковая задача, якая ставілася перад нашай тэксталагічнай групай, — выдаць тамы, якія былі падрыхтаваны да друку ў 1996 — 1999 г. Пытанне пра дападрыхтоўку нібыта завершаных тамоў узнікла пасля таго, калі ў канцы 2009 і на працягу 2010 г. тэксталагі атрымалі дазвол ад дырэктара БДАМЛІМ Ганны Запартыкі працаваць з матэрыяламі, якія яшчэ не былі зафіксаваны музейнымі супрацоўнікамі і не набылі статусу дакументаў, адкрытых для агульнага карыстання. Дзякуючы гэтаму намі былі своечасова апрацаваны шматлікія артыкулы, выступленні, лісты, дзённікавыя запісы і іншыя матэрыялы, якія мы паспелі ўключыць ва ўжо падрыхтаваны да публікацыі 9 — 13 тамы. Пры апрацоўцы матэрыялаў выявіліся аўтографы вершаў, якія на той час ужо былі апублікаваны ў 1 — 6

тамах Збору твораў. У выніку вершы прадстаўлены без аўтарскіх аўтографавых, што, па-першае, збядніла ўяўленне пра асаблівасці напісання твораў і спецыфіку танкаўскага стылю, па-другое, не дазволіла прадставіць чытачу каментарый да вершаў у цэласнай тэксталагічнай апрацоўцы з фіксаваннем усіх шляхоў працы аўтара над тэкстам, пачынаючы з аўтографу і заканчваючы яго публікацыяй у пэрыядычным зборніку ці зборы твораў. Таму каментарый да некаторых вершаў нельга назваць поўным.

Вялікая праца зроблена па ўвядзенні новых матэрыялаў у завершаныя тамы. Восьмы том быў замацаваны за Таццянай Барысюк. Складанасць падрыхтоўкі яго была абумоўлена тым, што многія творы раней не друкаваліся ні ў зборніках, ні ў Зборах твораў Максіма Танка. З архіў-

“ У вялікай працы не бываюць толькі чыставікі, даводзіцца перапісваць з чарнавікоў.

ных матэрыялаў уключаны дзве рэцэнзіі з крыптонімам М. Т-к у якасці подпісу з рубрыкі “Паштовае скрынка”. Прычым устаноўлена, што гэты крыптонім раней не быў адзначаны ні ў навуковых працах, ні ў “Слоўніку беларускіх псеўданімаў (XVI — XX ст.)” Я. Саламевіча як крыптонім Максіма Танка. Я. Саламевіч пагадзіўся, што ён нікому з беларускіх пісьменнікаў, акрамя Танка, належаць не мог. Таксама ў 8-ы том уведзена рэкамендацыя, якая друкавалася па яго рукапісе.

Адзначым, што ў нашых бібліятэках і архівах цяжка знайсці ўсе нумары газет і часопісаў даважна перыяду. У асабістым архіве Максіма Танка захоўвалася шмат газет і часопісаў з яго вершамі, перакладамі, артыкуламі, выступленнямі — часта з аўтарскімі праўкамі. Мы іх уключалі ў каментарый у якасці варыянтаў. Том дапоўнены архіўнымі матэрыяламі, выяўленымі ў фондах Максіма Танка: артыкул “На новы шлях”, апублікаваны ў газеце “Наша воля” ў 1936 г.; літаратурны артыкул “Літаратурны маладняк і крытыка” з праўкамі аўтара з час. “Беларускі летапіс” за 1938 г.; рэцэнзіі “Міхась Васілёк” з праўкамі аўтара з час. “Беларускі летапіс” за 1937 г., “Стрэхі за гасыцінцам (М. Машара “З пад стрэх саламяных”)” з праўкамі аўтара з час. “Беларускі летапіс” за 1937 г.; нарыс “Як зелянее зямля” з час. “Беларускі летапіс” за 1937 г.; тэкст выступлення “Дарагія таварышы, землякі, сябры!” — машынапіс з аўтарскімі праўкамі за 1994 г.

Дзевяты том Збору твораў — “Лісткі календара” і дзённікі (1941 — 1959 г.) — рыхтавалі Арсеній Ліс і Уладзімір Казбярук, якія валодаюць глыбокімі ведамі па літаратурным жыцці Заходняй Беларусі, што адлюстравалася ў вычарпальных тлумачэннях шматлікіх падзей у віленскім жыцці Максіма Танка. Пры падрыхтоўцы “Лісткоў календара” і дзённікаў сутыкнуліся з праблемай устанавлення некаторых асоб у запісах Танка, якія падаваліся толькі ініцыяламі ці асобнай літарай, многія з якіх расшыфраваны А. Лісам. Аднак най-

больш важная праблема — гэта прапаўшых дзённікі Максіма Танка. У Казбярук падрыхтаваў тэкст на аснове машынапісу і рукапісу, улічыў памылкі друку пры публікацыі ў “Полымі”, і на сённяшні дзень гэта адзіная і найбольш поўная версія дзённікаў.

З архіўных фондаў Максіма Танка быў апрацаваны машынапіс “Лісткоў календара” за 1938 г., улічаны запісы з рукапісных “Лісткоў...”, што захоўваюцца ў архіве Вільні. У іх аўтар шыфраваў інфармацыю, а таму шматлікія месцы расчытаць было немагчыма ці расчытаць выглядала бессэнсоўным наборам слоў. Максім Танк неаднойчы прызнаваўся, што некаторыя месцы, імёны так і не змог расшыфраваць. У прадмове да “Лісткоў календара” (1970, 1981) ён зазначаў: “...Многія старонкі, — размова ідзе пра аўтэнтычны тэкст дзённіка, — я яшчэ не змог поўнасьцю расшыфраваць: прайшло ўжо трыццаць год з таго часу, калі яны былі напісаны. Асабліва цяжка зараз па ініцыялах і клічках устанавіць імёны таварышаў, знаёмых, сяброў, з якімі нам даводзілася працаваць, сустракацца ў тыя гады”. Таму ў тых выпадках, дзе персаналія расшыфроўцы не паддаецца, даводзілася абмяжоўвацца аўтарскай канстатацыяй фактаў, нейкай рэаліі безадносна да канкрэтнага імя.

Пры падрыхтоўцы дзённікаў (9 — 10 тамы) уведзены новы матэрыялы — апрацаваны шывткі з рукапісамі вершаў. У іх паэт суправаджаў вершы рознымі каментарыямі і часта змяшчаў паміж тэкстамі дзённікавыя запісы, якія ім не ўводзіліся потым у самі тэксты дзённікаў. У гэтых запісах Максім Танк не толькі канстатуе факты свайго жыцця, але і разважае пра беларускую літаратуру, эмацыянальна выказваецца пра прачытаныя творы, выступае з крытыкай у адрас уласных твораў і г.д. Гэтыя запісы ўключаны ў 10-ы том.

“ Сярод 844 лістоў 90 працэнтаў друкуецца ўпершыню.

Па прычыне таго, што доступ да танкаўскіх матэрыялаў атрыманы амаль на апошнім этапе выдання, давалася змяніць канцэпцыю ў падачы дзённікаў, лістоў, артыкулаў і выступленняў. Папярэдне храналогія тамоў выглядала наступным чынам: 1 — 6-ы тамы — вершы, 7-ы — пэмы, 8-ы — праязічныя творы, артыкулы, выступленні і інш., 9-ы — “Лісткі календара”, 10 — 11-ы тамы — дзённікі, 12-ы — пераклады і 13-ы том — лісты. Аднак менавіта ў 2010 г. на пасяджэнні вучонага савета было прынята рашэнне змяніць паслядоўнасць выдання апошніх тамоў з гэтай уключэння ў іх новых дакументаў. Таму вырашана аб’яднаць “Лісткі календара” з часткай дзённікаў у 9-м томе і асобна падаць большую частку дзённікаў, пры гэтым павялічыўшы аб’ём кнігі амаль да тысячы старонак. Таксама зрушылася нумарацыя наступных тамоў — 11-ы том — пераклады, 12-ы том — лісты і 13-ы — артыкулы і выступленні. Найбольш скрупулёзныя чытачы і крытыкі заўважаць, што і ў 8-м, і ў 13-м тамах падаюцца

артыкулы і выступленні. Абумоўлена гэта ўсё той жа праблемай нястачы колькасці неабходных тамоў для размяшчэння ўсёй творчай спадчыны Максіма Танка і знойдзенымі новымі артыкуламі і выступленнямі, якія праігнараваць было немагчыма. У 8-м томе па-за кантэкстам заставаліся шматлікія тэксты, звязаныя з удзелам Максіма Танка ў розных з’ездах, сесіях, пленумах, пасяджэннях, творчых сустрэчах і г.д., з водгукамі на гарачыя падзеі ў краіне і за мяжой. Былі таксама выяўлены чарнавыя і белавыя аўтографы і машынапісы выступленняў, якія ніколі не публікаваліся. Зыходзячы з названых акалічнасцей, вырашана за кошт з’яднання “Лісткоў календара” і дзённікаў 13-ы том падаць з артыкуламі і выступленнямі, не ўведзенымі ў 8-ы том Збору твораў.

“Пераклады” Максіма Танка (11-ы том) папоўнены таксама рукапіснымі і друкаванымі тэкстамі, знойдзенымі ў архіўных фондах. Т. Барысюк як адказная за выданне 11-га тома ўзяла ў каментарый рукапісныя тэксты перакладаў у якасці варыянтаў.

Шматлікія пераклады Танка раней не ўключаліся ім ні ў зборнікі, ні ў зборы твораў. Намі знойдзены пераклады з часопіса “Калоссе” з аўтарскімі праўкамі, пераклад Максіма Танка свайго артыкула “Садрыдзін Айні” з рускай на беларускую мову, рукапісныя пераклады твораў Ежы Загурскага, Уладзіміра Слабодніка, Андрэяны Радэвы, Ніны Касьян, Яна Сьпевака, Арнольда Слуцкага, Леона Пастэрнака, Юзэфа Міхальскага і інш.

12-ы том — “Лісты Максіма Танка”. Гэта перададзены адрасантамі з Беларусі, Расіі, Украіны, Польшчы і Літвы і г.д., а таксама з перапіскі Максіма Танка з жонкай (150 лістоў, сярод якіх каля дзесяці было надрукавана раней, астатнія прадстаўлены ўпершыню). Таксама знойдзена некалькі рукапісных і машынапісных лістоў, адны з якіх пісаліся пад капірку, іншыя, на нашу думку, не былі адпраўлены адрасату. Унікальнай можна лічыць знаходку лістоў Максіма Танка да У. Калесніка (у чатырох варыянтах: рукапісных і машынапісных з аўтарскімі праўкамі) і адказ У. Калесніка.

Таксама знойдзена некалькі лістоў з рознымі просьбамі, адрасаваных Танку, і адказы паэта (А. Каўрусу, А. Каўку, у музей Сваткаўскай школы, настаўніцы Ільянскай школы). Сярод 844 лістоў 90 працэнтаў друкуецца ўпершыню. Тэксталагічная група ў свой час звярталася да тых, хто веў перапіску з Максімам Танкам, аднак адгукнуліся нямногія. Таму нас не здзівяць публікацыі з новымі лістамі, якія чакалі свайго часу пасля выхаду 12-га тома.

Безумоўна, у юбілейны год не хочацца распавядаць пра пераадоленні і перашкоды ў падрыхтоўцы выдання, хочацца гаварыць больш пра дасягненні, адкрыцці, новае прачытанне вядомых твораў Максіма Танка і расчытванне невядомых і г.д. Аднак у вялікай працы не бываюць толькі чыставікі, даводзіцца перапісваць з чарнавікоў. А таму стварэнне Збору твораў у 13 тамах — гэта невялікія крокі ў вывучэнні асобы Максіма Танка — Чалавека, Паэта, Грамадзяніна. А даследчыкаў чакаюць новыя матэрыялы, прадстаўленыя ў нашым выданні.